प्रदेशको वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०७७

प्रस्तावनाः स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको संरक्षण गर्न, वातावरण र विकास बीच सन्तुलन कायम गर्न, वातावरणीय ह्रासबाट हुनसक्ने प्रतिकूल असरलाई न्यूनीकरण गर्दै जलवायु परिवर्तनका चुनौतीको सामना गर्न, वातावरणीय प्रदूषणबाट जनस्वास्थ्यमा पर्न सक्ने असर न्यून गरी त्यस्ता असरबाट हुने क्षतिको क्षतिपूर्ति पाउने हक स्थापित गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

कर्णाली प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः** (१) यस ऐनको नाम "प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. **परिभाषाः** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “अनुकूलन” भन्नाले जलवायु परिवर्तनको सम्भाव्य असर र जोखिमको आकलन गरी थप हानि नोक्सानी रोकथाम वा न्यूनीकरण गर्ने कार्य सम्झनुपर्छ ।

(ख) “उत्सर्जन” भन्नाले कुनै निश्चित क्षेत्रबाट निश्चित समय अवधिमा वातावरणमा हरितगृह ग्याँस वा अन्य कुनै ग्याँस, धुवाँ वा धुलो निष्कासन हुने कार्य सम्झनुपर्छ।

(ग) "कोष" भन्नाले दफा ३१ बमोजिमको वातावरण संरक्षण कोष सम्झनुपर्छ ।

(घ) “जलवायु परिवर्तन” भन्नाले लामो समयको अन्तरालमा प्राकृतिक रूपमा हुने जलवायुको उतारचढावका अलावा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा मानवीय क्रियाकलापले वायुमण्डलको बनोटमा हुने फेरबदलका कारण पृथ्वीको जलवायुमा क्रमशः देखा पर्ने परिवर्तनलाई सम्झनुपर्छ ।

(ङ) "जोखिमपूर्ण पदार्थ" भन्नाले जोखिमपूर्ण पदार्थको सीमापार ओसार पसार, नियन्त्रण र विसर्जनसम्बन्धी बासेल महासन्धिमा सूचीकृत पदार्थ तथा मानव स्वास्थ्य र वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने विस्फोटक, ज्वलनशील, चिरस्थायी तथा संक्षारक (कोरोसिभ) गुण भएका र पुनः प्रयोग नगरिएका कच्चा पदार्थबाट प्रशोधन भई पहिलो पटक प्रयोगमा आउन लागेका पदार्थ सम्झनुपर्छ ।

(च) “तोकिएको” वा “तोकिएबमोजिम” भन्नाले यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्झनुपर्छ ।

(छ) "नदीजन्य पदार्थ" भन्नाले नदी, खोला, खोल्सी, खहरे, बाढी पहिरोले बगाएर ल्याई नदी, खोल्सा र खहरेको किनार तथा आसपासका वन क्षेत्र वा सार्वजनिक जग्गा वा

नदी उकास क्षेत्रमा थिग्रिएको ढुङ्गा, ग्राभेल, बालुवा, गिट्टी, भष्कट, मिस्कट, गेग्रान, माटो सम्झनुपर्छ ।

(ज) “निर्देशनालय” भन्नाले मन्त्रालयअन्तर्गतको वातावरणसम्बन्धी विषय हेर्ने निर्देशनालय सम्झनुपर्छ ।

(झ) “निष्कासन” भन्नाले ध्वनि, ग्याँस वा फोहरमैला फाल्ने, थुपार्ने वा निष्कासन गर्ने कार्य सम्झनुपर्छ ।

(ञ) “न्यूनीकरण” भन्नाले मानवीय क्रियाकलापको कारणबाट हुने हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनलाई घटाउने वा रोक्ने कार्य सम्झनुपर्छ ।

(ट) “प्रदूषण” भन्नाले फोहोरमैला, रसायन, ताप, ध्वनि, विद्युतीय, विद्युत्-चुम्बकीय तरङ्ग वा रेडियोधर्मी विकिरणका कारण वातावरणमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपले परिवर्तन गरी वातावरणमा उल्लेखनीय ह्रास ल्याउने, क्षति पुऱ्याउने वा वातावरणको लाभदायी वा उपयोगी प्रयोजनमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने कार्य सम्झनुपर्छ ।

(ठ) "प्रदेश" भन्नाले कर्णाली प्रदेश सम्झनुपर्छ ।

(ड) “प्रदेश सरकार” भन्नाले कर्णाली प्रदेश सरकार सम्झनुपर्छ ।

(ढ) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश सरकारको वातावरण सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।

(ण) “प्रस्ताव” भन्नाले विद्यमान वातावरणीय अवस्थामा प्रतिकूल परिवर्तन ल्याउन सक्ने किसिमको विकास कार्य, औद्योगिक प्रतिष्ठान, भौतिक क्रियाकलाप वा भू-उपयोगको परिवर्तन गर्ने कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा तयार गरिएको प्रस्ताव सम्झनुपर्छ ।

(त) “प्रस्तावक” भन्नाले प्रस्ताव स्वीकृतिका लागि निवेदन दिने वा प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न स्वीकृतिप्राप्त व्यक्ति वा सरकारी, अर्धसरकारी वा गैरसरकारी निकाय वा संस्था सम्झनुपर्छ।

(थ) “प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण” भन्नाले कुनै प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा सो प्रस्तावले वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पार्ने वा नपार्ने सम्बन्धमा यकिन गर्नुको साथै त्यस्तो प्रतिकूल प्रभावलाई कुनै उपायद्वारा निराकरण वा न्यूनीकरण गर्नका लागि अवलम्बन गरिने उपायको सम्बन्धमा विश्लेषणात्मक रूपमा गरिने अध्ययन तथा मूल्याङ्कन सम्झनुपर्छ ।

(द) “फोहरमैला” भन्नाले वातावरणमा ह्रास आउने गरी निष्कासन गरिएको तरल, ठोस, ग्याँस, लेदो, धुवाँ, धुलो, विकिरणयुक्त तत्त्व वा पदार्थ वा त्यस्तै प्रकारका अन्य वस्तु सम्झनुपर्छ ।

(ध) "वातावरण" भन्नाले प्राकृतिक, सांस्कृतिक र सामाजिक प्रणाली, आर्थिक तथा मानवीय क्रियाकलाप, यिनका अवयवहरू तथा ती अवयवहरूको बीचको अन्तरक्रिया तथा अन्तरसम्बन्ध सम्झनुपर्छ ।

(न) "वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन" भन्नाले संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा तयार गरिएको प्रतिवेदन सम्झनुपर्छ ।

(प) "वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन" भन्नाले कुनै प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा सो प्रस्तावले सामाजिक, आर्थिक, भौतिक, साँस्कृतिक, वातावरणीय क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पार्ने वा नपार्ने सम्बन्धमा यकिन गर्नुको साथै त्यस्तो प्रतिकूल प्रभावलाई कुनै उपायद्वारा निराकरण वा न्यूनीकरण गर्न र अनुकूल प्रभावलाई बढावा दिनका लागि अवलम्बन गरिने उपायको सम्बन्धमा विस्तृत रूपमा गरिने अध्ययन तथा मूल्याङ्कन सम्झनुपर्छ ।

(फ) "सम्बन्धित निकाय" भन्नाले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धमा कारबाही र निर्णय गर्ने दफा ३ को उपदफा (२) बमोजिमको निकाय सम्झनुपर्छ ।

(ब) "सम्पदा" भन्नाले प्राकृतिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक, वैज्ञानिक, आध्यात्मिक, सौन्दर्यपरक वा सामाजिक दृष्टिकोणबाट मानवजातिका लागि महत्त्वपूर्ण मानिने वातावरणसँग सम्बन्धित कुनै वस्तु, स्थल, संरचना, वनस्पति तथा जीवजन्तु सम्झनुपर्छ।

(भ) "संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन" भन्नाले कुनै प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा त्यसबाट वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव निराकरण वा न्यूनीकरण गर्नको लागि अवलम्बन गरिने उपायको सम्बन्धमा संक्षिप्त रूपमा गरिने अध्ययन सम्झनुपर्छ ।

(म) "स्थानीय तह" भन्नाले गाउँपालिका वा नगरपालिका सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद-२

वातावरणीय अध्ययनसम्बन्धी व्यवस्था

३. वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्नेः (१) प्रस्तावकले तोकिएबमोजिमको प्रस्तावको तोकिएबमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तयार गरिएको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि तोकिएबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी देहायको निकायसमक्ष पेश गर्नु पर्नेछः-

(क) प्रदेश सरकारका प्राथमिकता प्राप्त विकास आयोजना, लगानी बोर्डबाट स्वीकृति भई प्रदेशभित्र कार्यान्वयन गरिने आयोजना, प्रदेश गौरवका आयोजना, औद्योगिक प्रतिष्ठान, प्रचलित कानूनबमोजिम प्रदेशको अधिकार

क्षेत्रभित्र पर्ने विषयसँग सम्बन्धित विकास निर्माणसम्बन्धी कार्य वा आयोजना, एक भन्दा बढी स्थानीय तहमा निर्माण कार्य गर्नु पर्ने आयोजना वा प्रदेश सरकारले तोकेको कुनै आयोजनासम्बन्धी प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण भए तोकिएको निकायसमक्ष र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन भए मन्त्रालयसमक्ष,

(ख) स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने विषयसँग सम्बन्धित विकास निर्माणसम्बन्धी कार्य वा आयोजनासम्बन्धी प्रस्तावको हकमा संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण भए सम्बन्धित स्थानीय कानूनले तोकेको निकायसमक्ष र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन भए मन्त्रालयसमक्ष ।

तर वनक्षेत्र प्रयोग गर्नु पर्ने प्रस्ताव स्वीकृत गर्नुअघि सम्बन्धित स्थानीय तहले मन्त्रालयको सहमति लिनुपर्नेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्राचीन स्मारकसम्बन्धी कानूनबमोजिम प्राचीन स्मारक मानिने सम्पदाको सोही रूपमा पुनर्निर्माण गर्दा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन आवश्यक पर्ने छैन ।

(४) प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा प्रस्तावका बारेमा तोकिएबमोजिम सार्वजनिक सुनवाइ गर्नुपर्नेछ ।

(५) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्नेसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ।

४. <u>विकल्पको विस्तृत विश्लेषण गर्नुपर्ने:</u> (१) प्रस्तावकले दफा ३ बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव र त्यसको न्यूनीकरणका लागि अपनाउन सकिने विभिन्न विकल्पहरूको विश्लेषण गरी त्यस्ता विकल्पहरूमध्ये प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुने विकल्प र सो विकल्प कार्यान्वयन गर्न सकिने आधार र कारणसहित सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको उपयुक्त विकल्पको कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने तत्कालीन, मध्यकालीन एवं दीर्घकालीन प्रतिकूल प्रभाव र त्यसको न्यूनीकरणका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

५. <u>क्षेत्र निर्धारण तथा कार्यसूची:</u> (१) यस ऐनबमोजिम कुनै प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नुपूर्व सम्बन्धित निकायले त्यस्तो प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको हकमा कार्यसूची र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको हकमा क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यसूचीको हकमा पेश भएको मितिले बढीमा सात दिनभित्र र क्षेत्र निर्धारणसहितको कार्यसूची भएमा बढीमा पन्ध्र दिनभित्र स्वीकृत वा अस्वीकृत भएको जानकारी दिनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यसूची र क्षेत्र निर्धारण गर्नेसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

६. **मापदण्ड एवं गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने:** (१) प्रस्तावकले यस ऐनबमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा नेपाल सरकारले तोकेको वा प्रदेश सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड एवं गुणस्तर कायम हुने गरी तोकिएबमोजिमको ढाँचामा तयार गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्ड वा गुणस्तर विपरीत वा त्यस्तो मापदण्ड पालना नगरी प्रतिवेदन पेश भएमा त्यस्तो प्रतिवेदन तयार गर्ने परामर्शदाताले बढीमा पाँच वर्षसम्म वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्न पाउने छैन।

तर यस दफाबमोजिम निर्णय गर्नुपूर्व सम्बन्धित परामर्शदातालाई सफाइ पेश गर्ने मौका दिनुपर्नेछ ।

७. **वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने:** (१) दफा ३ बमोजिम कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा तयार गरिएको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन प्राप्त भएमा सम्बन्धित निकायले सो उपर आफैंले वा आवश्यक भएमा आफ्नो प्रतिनिधि, प्रस्तावकको प्रतिनिधि र आवश्यकताअनुसार विषयविज्ञसमेत रहेको समितिको राय सुझाव लिई जाँचबुझ गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्तावको सम्बन्धमा थप वातावरणीय अध्ययन गर्नुपर्ने देखिएमा सम्बन्धित निकायले प्रस्तावकलाई संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको हकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको हकमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न गराउन आदेश दिनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम दिएको आदेशबमोजिम प्रस्तावकले थप अध्ययन गरी सोको प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्ने नदेखिएमा सम्बन्धित निकायले आवश्यकताअनुसार प्रस्तावकले पालना गर्नुपर्ने शर्त तोकी त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको हकमा पेश भएको मितिले सात दिनभित्र, प्रारम्भिक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको हकमा पन्ध्र दिनभित्र र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको हकमा तीस दिनभित्र निर्णय गर्नुपर्नेछ ।

(६) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रदेशको सिमानाभित्र पर्ने तर संघको अधिकार क्षेत्रमा परेका विषयसँग सम्बन्धित विकास निर्माणसम्बन्धी कार्य वा आयोजनासम्बन्धी निर्णय प्रचलित संघीय वातावरण संरक्षण ऐनबमोजिम हुनेछ ।

(७) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ।

८. **प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न नहुने:** कसैले पनि यस ऐनबमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न वा गराउन हुँदैन ।

९. **रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण:** (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेका नीति, कार्यक्रम वा प्रदेश महत्त्वको आयोजना कार्यान्वयन गर्नुअघि त्यस्तो नीति, कार्यक्रम वा आयोजनाको सम्बन्धमा रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१०. **वातावरणीय व्यवस्थापन योजना:** (१) प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नुअघि वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नुपर्नेछ । त्यस्तो योजना तयार गर्दा वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूमध्ये कुन कुन उपायहरू आयोजना निर्माणको क्रममा र कुन कुन उपायहरू आयोजना सम्पन्न भएपछि वा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा अवलम्बन गर्ने हो सोसमेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ । वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको प्रगति प्रत्येक छ महिनामा सम्बन्धित निकायसमक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

(२) प्रस्तावकले उपदफा (१) बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा उल्लेख गरेका वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू प्रभावकारी भएको नदेखिएमा सम्बन्धित निकायले अन्य प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्न आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यसरी दिएको निर्देशन कार्यान्वयन गर्दा लाग्ने खर्च सम्बन्धित प्रस्तावकले बेहोर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको प्रभाव न्यूनीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा प्रतिकूल प्रभावको जोखिममा रहेका स्थानीय समुदायमार्फत् कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्राथमिकता दिनुपर्नेछ ।

११. **पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने:** (१) दफा ७ बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत भएको कुनै आयोजनाको डिजाइन वा स्वरूपमा केही परिमार्जन गर्नु परेमा, संरचना स्थानान्तरण वा फेरबदल गर्नु परेमा, वनक्षेत्र थप गर्नु परेमा वा आयोजनाको क्षमता वृद्धि गर्नु परेमा त्यस्तो कार्य गर्दा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने वा नपर्ने, त्यस्तो प्रभावलाई कुनै उपायद्वारा निराकरण वा न्यूनीकरण गर्न सकिने वा नसकिने यकिन गर्न प्रस्तावकले पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वनक्षेत्र थप गर्नु परेमा मन्त्रालयले जाँचबुझ गरी स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लिखित कुल वनक्षेत्रको वा कुल रुख विरुवाको संख्याको दश प्रतिशत भन्दा कम क्षेत्र थप गर्नुपर्ने र त्यसले वातावरणमा उल्लेख्य प्रतिकूल असर नपर्ने देखिएमा पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरिरहनुपर्ने छैन।

१२. <u>वातावरणीय परीक्षण गर्ने:</u> (१) मन्त्रालय वा तोकिएको निकायले यस ऐनबमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने प्रस्तावको कार्यान्वयन सुरु गरी सेवा वा वस्तु उत्पादन वा वितरण सुरु गरेको दुई वर्ष भुक्तान भएको मितिले छ महिनाभित्र त्यस्तो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेको प्रतिकूल प्रभावलाई कम गर्न अपनाएको उपाय तथा त्यस्तो उपायको प्रभावकारिता र न्यूनीकरण हुन नसकेको वा आकलन नै नभएको प्रतिकूल प्रभाव उत्पन्न भएकोमा सोसमेत विश्लेषण गरी वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अद्यावधिक रूपमा राख्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी मन्त्रालय वा तोकिएको निकायले आवश्यक अध्ययन गरी वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न अपनाइने उपाय प्रयाप्त भएको नदेखेमा त्यस्तो प्रतिकूल प्रभाव निराकरण वा न्यूनीकरण गर्न प्रस्तावकलाई उपयुक्त आदेश दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम मन्त्रालय वा तोकिएको निकायले दिएको आदेश कार्यान्वयन गर्नु प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ ।

१३. <u>रोक लगाउन सक्ने:</u> (१) यस ऐनबमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन भन्दा विपरीत आयोजना कार्यान्वयन गरेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो आयोजना कार्यान्वयन गर्न तत्काल रोक लगाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रोक लगाइएको कारणबाट प्रस्तावकलाई कुनै क्षति पुग्न गएमा प्रस्तावकले सोबापत क्षतिपूर्तिको दाबी गर्न पाउने छैन ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराएमा वा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनबमोजिम कार्यान्वयनमा सुधार गरेमा यसरी लगाएको रोक सम्बन्धित निकायले फुकुवा गर्न सक्नेछ ।

१४. <u>प्रदेश सरकारले वातावरणीय अध्ययन गर्न सक्ने:</u> (१) प्रदेश सरकारले कुनै क्षेत्र वा स्थानको नक्साङ्कन गरी सो क्षेत्रको वातावरणीय अध्ययन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अध्ययनबाट प्राप्त विवरणको आधारमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो क्षेत्रमा भविष्यमा सञ्चालन गर्न सकिने विकास निर्माणका कार्य वा आयोजना र त्यस्तो क्षेत्रमा सञ्चालन गर्न उपयुक्त नहुने कार्यसम्बन्धी विवरण तयार गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अध्ययनबाट प्राप्त विवरण तथा उपदफा (२) बमोजिमको विवरणको सम्बन्धित निकायले अभिलेख राख्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (१), (२) र (३) बमोजिमको विवरण सम्बन्धित निकायले सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ र कुनै पनि प्रस्ताव पेश वा कार्यान्वयन गर्दा सम्बन्धित प्रस्तावक, निकाय तथा सरोकारवाला पक्षले सो अनुरूप कार्य गर्नुपर्नेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम सिफारिस भएका विकास निर्माणका आयोजनाहरू सञ्चालन गर्नु पर्दा वातावरणमा उल्लेख्य प्रभाव पर्ने नदेखिए पुनः वातावरण अध्ययन गरिरहनु पर्ने छैन ।

परिच्छेद-३

प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणसम्बन्धी व्यवस्था

१५. **प्रदूषण गर्न नहुने:** कसैले पनि वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने गरी वा जनजीवन र जनस्वास्थ्यका लागि खतरा हुन सक्ने किसिमले भूमि, जल, वायु, ध्वनि, फोहरमैला वा अन्य कुनै पनि किसिमको प्रदूषण श्रृजना गर्न वा गराउन हुँदैन ।

१६. **प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण:** (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै स्थान, औद्योगिक प्रतिष्ठान, व्यक्ति वा व्यवसायका सवारी साधन, यन्त्र, उपकरण, मालवस्तु वा कुनै क्रियाकलापबाट हुने जोखिमपूर्ण पदार्थ निष्कासन वा उत्सर्जनबाट सहर, गाउँ, बस्ती, पर्यटक पदमार्ग, नदी वा खोला, सार्वजनिक स्थल, पर्वतारोहण क्षेत्रमा भएको वा हुनसक्ने वातावरणीय प्रदूषण र यसबाट हुने वा हुन सक्ने असर न्यूनीकरण, निराकरण वा रोकथाम गर्नको लागि आवश्यक मापदण्ड निर्धारण गरी सर्वसाधारणमा जानकारी गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जारी गरेको सूचना र निर्धारित मापदण्ड विपरीत कुनै कार्य गर्न गराउन हुँदैन। मापदण्ड विपरीत कार्य गरी वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको पाइएमा सम्बद्ध व्यक्ति, समूह वा संस्थालाई प्रदूषण न्यूनीकरण वा निराकरणका उपाय अवलम्बन गर्न निर्देशन दिन, आवश्यक शर्त तोक्न वा वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने कुनै कार्य गर्न नपाउने गरी मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकायले रोक लगाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम निर्धारित मापदण्ड पालना भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालय वा निर्देशनालय वा तोकिएको निकायले अनुगमन, मूल्याङ्कन गरी सम्बन्धितलाई पृष्ठपोषण गर्नुपर्नेछ।

(४) प्रदूषण नियन्त्रणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१७. **प्लाष्टिकजन्य पदार्थ प्रयोगमा नियन्त्रण:** (१) प्लाष्टिकजन्य पदार्थबाट हुने प्रदूषण नियन्त्रण गर्न प्रदेश सरकारले प्लाष्टिक प्रयोगको मापदण्ड तोकी निर्धारित मापदण्ड विपरीतका प्लाष्टिकजन्य पदार्थको प्रदेशभित्र ओसारपसार, उत्पादन, प्रयोग र फोहरमैला निष्कासन गर्न रोक लगाउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रोक लगाउन प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको आदेश उल्लङ्घन गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाइ तोकिएको निकायले कसुरको मात्रा हेरी देहायबमोजिमको जरिवाना गर्न सक्नेछः

(क) मापदण्ड विपरीतका प्लाष्टिकजन्य पदार्थको प्रयोग गरेमा एक हजारदेखि दश हजार रुपैयाँसम्म,

(ख) प्लाष्टिकजन्य पदार्थको प्रदेशभित्र उत्पादन, ओसारपसार र फोहरमैला निष्कासन गरेमा दश हजार रुपैयाँदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म ।

१८. <u>जोखिमपूर्ण पदार्थको व्यवस्थापनः</u> (१) प्रचलित कानूनबमोजिम जोखिमपूर्ण पदार्थको उत्पादन, आयात तथा निर्यात गर्ने अनुमति प्राप्त कुनै व्यक्ति वा संस्थाले प्रदेशभित्र उत्पादन, आयात तथा निर्यात गर्दा मन्त्रालयबाट तोकिएबमोजिमको अनुमति लिनुपर्नेछ ।

(२) जोखिमपूर्ण पदार्थको व्यवस्थापन गर्ने दायित्त्व त्यस्तो जोखिमपूर्ण पदार्थ उत्पादन गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको हुनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जोखिमपूर्ण पदार्थ व्यवस्थापन गर्दा सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नै खर्चमा गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको जोखिमपूर्ण पदार्थको सङ्कलन, भण्डारण, प्रशोधन, बिक्री वितरण, विसर्जन वा ओसारपसार गर्दा सम्बन्धित संस्था वा व्यक्तिले जनस्वास्थ्य र वातावरणमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी तोकिएबमोजिम व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

१९. <u>प्रयोगशाला स्थापना गर्न सक्नेः</u> (१) वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रणसम्बन्धी जाँच वा परीक्षण गर्न मन्त्रालयले आवश्यकताअनुसार प्रयोगशाला स्थापना गर्न वा सञ्चालनमा रहेको कुनै प्रयोगशालालाई वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रणसम्बन्धी जाँच वा परीक्षण गर्ने गरी तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको प्रयोगशालाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२०. <u>परीक्षणका नमूना सङ्कलन सम्बन्धमाः</u> (१) सम्बन्धित निकायले कुनै उद्योग, कलकारखाना, यन्त्र, सवारी साधन जस्ता यान्त्रिक उपकरणबाट निष्कासन वा उत्सर्जित पदार्थ वा फोहरमैलाको प्रदूषण अवस्थाको अध्ययन, जाँच, परीक्षण वा विश्लेषण गर्न चाहेमा सम्बन्धित धनी वा सम्बद्ध व्यक्तिले त्यस्तो उद्योग, कलकारखाना, यन्त्र, सवारी साधन जस्ता यान्त्रिक उपकरणबाट निष्कासित वा उत्सर्जन भएको पदार्थ वा फोहरमैलाको नमूना सङ्कलन गर्न दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नमूना संकलन, सोको अध्ययन, जाँच, परीक्षण वा विश्लेषणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२१. <u>वातावरण निरीक्षकः</u> (१) वातावरण संरक्षणसम्बन्धी मापदण्डको परिपालना भए नभएको, दफा ७ र दफा ३ को खण्ड (ख) बमोजिम स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनअनुसार गर्नुपर्ने कामहरू

प्रभावकारी रूपले भए नभएको वा प्रदूषण रोकथाम, नियन्त्रण वा निराकरण सम्बन्धमा अनुगमन, निरीक्षण गर्न मन्त्रालयले वातावरण निरीक्षक नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वातावरण निरीक्षक नियुक्त नभएको अवस्थामा उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गर्न गराउन मन्त्रालयले अधिकृतस्तरको कर्मचारीलाई वातावरण निरीक्षक तोकी खटाउन सक्नेछ ।

(३) वातावरण निरीक्षकसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२२. <u>वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकारः</u> (१) वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः-

(क) यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमबमोजिम प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा तोकिएका शर्तबमोजिम काम भए, नभएको सम्बन्धमा स्थलगत जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने,

(ख) यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम विपरीत प्रदूषण रोकथाम, नियन्त्रण र निराकरण गर्ने कार्य भए, नभएको सम्बन्धमा स्थलगत जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने,

(ग) यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम विपरीत जोखिमपूर्ण पदार्थ वा फोहरमैला निष्कासन भए, नभएको सम्बन्धमा स्थलगत जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निरीक्षण गर्दा वातावरण निरीक्षकले सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई पूर्व सूचना दिई कुनै घर, जग्गा, भवन, कारखाना, उद्योग, सवारी साधन, औद्योगिक संयन्त्र, औजार, मेसिनरी, जीव, वस्तु, अभिलेख, कागजात वा अन्य मालसामान वा वस्तुको निरीक्षण, परीक्षण वा जाँचबुझ गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम निरीक्षण गर्दा वातावरण निरीक्षकले माग गरेका विवरण वा जानकारी उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ।

(४) वातावरण निरीक्षकले निरीक्षण गर्न जाँदा कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निरीक्षण गर्न नदिएमा, निजले माग गरेका विवरण वा जानकारी नदिएमा, झुट्टा विवरण दिएमा, निरीक्षणको क्रममा बाधा विरोध उत्पन्न गरेमा वा निरीक्षणमा सहयोग नगरेमा त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई वातावरण निरीक्षकले तत्काल देहायबमोजिमको जरिवाना गर्न सक्नेछः

(क) निरीक्षण गर्न नदिएमा वा निरीक्षणमा बाधा विरोध उत्पन्न गरेमा बीस हजार रुपैयाँसम्म,

(ख) निरीक्षणको क्रममा मागेका विवरण वा जानकारी नदिएमा वा झुट्टा विवरण दिएमा वा निरीक्षणमा सहयोग नगरेमा पन्ध्र हजार रुपैयाँ सम्म ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम वातावरण निरीक्षकले सजाय गरेकोमा चित्त नबुझे जानकारी पाएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र मन्त्रालयमा उजुरी गर्न सक्नेछ । त्यस्तो उजुरीमा मन्त्रालयको निर्णय अन्तिम हुनेछ।

(६) वातावरण निरीक्षकले अनुगमन निरीक्षणको प्रतिवेदन सम्बन्धित निकाय तथा मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-४
जलवायु परिवर्तनको अनुकूलन तथा न्यूनीकरणसम्बन्धी व्यवस्था

२३. **जलवायु परिवर्तनको अवस्था सार्वजनिक गर्ने:** (१) मन्त्रालयले प्रदेश क्षेत्रभित्र जलवायु परिवर्तनबाट स्थानीय समुदाय, पारिस्थितिकीय प्रणाली, जैविक विविधतामा परेको प्रतिकूल असर तथा जोखिमको विषयमा मन्त्रालय आफैंले गरेको अध्ययन वा नेपाल सरकारले सार्वजनिक गरेको आवधिक अध्ययन विवरणको आधारमा विकास आयोजना तर्जुमा गर्दा जलवायु परिवर्तनबाट हुने प्रतिकूल असर वा जोखिम न्यूनीकरणको लागि गर्नुपर्ने उपायसम्बन्धी जानकारी सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सार्वजनिक सूचनाको आधारमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले विकास योजनाको प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्नेछ ।

(३) जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर तथा जोखिमको व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, सार्वजनिक निकाय एवं निजी क्षेत्रबाट कार्यान्वयन गरिने क्षेत्रगत नीति, रणनीति, योजना वा कार्ययोजनामा जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर र जोखिम न्यूनीकरणको लागि अवलम्बन गर्ने उपायलाई प्राथमिकता तोकी समावेश गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले सार्वजनिक सूचना जारी गरी आदेश दिनुपर्नेछ र त्यस्तो आदेशको कार्यान्वयन प्रदेश सरकार र अन्तर्गतका कृषि, वन, जलस्रोत, ऊर्जा, भौतिक पूर्वाधार, विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धित विषयगत निकाय र स्थानीय तहले गर्नुपर्नेछ ।

२४. **अनुकूलन योजना बनाउन सक्ने:** (१) जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर र जोखिमबाट बच्नका लागि प्रदेशस्तरमा मन्त्रालयले र स्थानीयस्तरमा स्थानीय तहले अनुकूलन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुकूलन योजना बनाउँदा कृषि, वन, जलस्रोत, ऊर्जा, भौतिक पूर्वाधार, विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन जस्ता सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रहरू तथा उपल्लो तटीय क्षेत्र र तल्लो तटीय क्षेत्रमा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल असरलाइ न्यून गर्ने उपायहरूसमेत समेटिएको हुनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अनुकूलन योजना बनाउँदा जलवायु परिवर्तनको असरबाट बढी जोखिममा पर्ने महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, फरक क्षमता भएका व्यक्ति, आर्थिक रूपमा

विपन्न समुदाय र जलवायु परिवर्तनबाट बढी जोखिममा परेका भौगोलिक क्षेत्रका बासिन्दालाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्नेछ।

२५. **न्यूनीकरणका कार्यहरू गर्न सक्ने:** (१) मन्त्रालय आफैंले वा स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा नेपाल सरकारले तय गरेको हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन गर्ने क्षेत्र र तिनको राष्ट्रिय आधार तह (रिफरेन्स लेभल) बमोजिम न्यूनीकरणका आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) प्रदेश सरकारले हरितगृह ग्याँस उत्सर्जनको राष्ट्रिय आधार तह अनुगमन गरी उत्सर्जनका क्षेत्रहरूको पहिचान र प्रदेशस्तरको आधार तह निर्धारण गर्न र न्यूनीकरणका लागि आवश्यक योजना तर्जुमा गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(३) न्यूनीकरणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२६. **जलवायु परिवर्तनबाट हुने असर तथा जोखिमको व्यवस्थापन** : प्रदेश सरकार, स्थानीय तह तथा अन्य सार्वजनिक निकाय एवं निजी क्षेत्रले जलवायु परिवर्तनबाट हुने असर तथा जोखिमको व्यवस्थापनका लागि गरिने क्षेत्रगत नीति, रणनीति वा कार्ययोजनामा नेपाल सरकारले जारी गरेको जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर तथा जोखिम न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-५

सम्पदाको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

२७. **सम्पदाको संरक्षण:** (१) प्रदेशभित्र रहेका सम्पदाको संरक्षण एवं संवर्धन गर्नु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ।

(२) स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका सबै सम्पदाको पञ्जीकरण गरी त्यसको जानकारी मन्त्रालयमा पठाउनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको सम्पदाको विवरण मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको सूचनामा समावेश गरिएका सम्पदाहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापन तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२८. **वातावरण संरक्षण तथा जैविक विविधतासम्बन्धी विशेष व्यवस्था:** (१) प्रदेश सरकारले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा कुनै क्षेत्र वा स्थान विशेषको जैविक विविधता, प्राकृतिक सौन्दर्य, साँस्कृतिक एवं ऐतिहासिक महत्त्वका स्थल वा कुनै विशेष क्षेत्र वा स्थानमा प्राकृतिक स्रोतको दोहनका कारण वातावरणमा प्रतिकूल असर परेको वा पर्ने सम्भावना देखिएमा त्यस्ता स्थान वा क्षेत्रको सीमाङ्कन गरी जैविक विविधता वा वातावरण संरक्षण क्षेत्र कायम गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कायम गरिएको क्षेत्रभित्र तोकिएबमोजिमको कुनै काम गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ।

(३) कुनै सडक, भवन, नदी व्यवस्थापन, सहरी योजना वा अन्य कुनै भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्दा सरोकारवाला निकायसँगको समन्वयमा प्रदेश सरकारले कुनै क्षेत्र विशेषको वातावरण संरक्षण गर्ने उद्देश्यले हरियाली क्षेत्र तोक्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२९. <u>नदी संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था :</u> (१) कसैले पनि नदीको वहाव परिवर्तन वा भू-स्खलन वा अत्यधिक गहिराइ वा अत्यधिक दोहन हुनेगरी नदीजन्य पदार्थ उत्खनन् वा संकलन गर्न गराउन हुँदैन ।

(२) नदीजन्य पदार्थको अत्यधिक दोहन रोक्न र अत्यधिक दोहनबाट वातावरणमा पर्नसक्ने सम्भावित जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै नदीको भाग वा सम्पूर्ण भागबाट निश्चित अवधिभरि नदीजन्य पदार्थ संकलन गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ र त्यस्तो सूचनाको म्याद थपघट गर्नसमेत सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम रोक लगाएको नदीमा नदीजन्य पदार्थ बिक्री वितरणगर्न कसैले ठेक्का लगाएमा क्षतिपूर्ति असुल उपर गरी त्यस्तो ठेक्का स्वतः रद्द हुनेछ ।

३०. <u>वातावरण संरक्षण शुल्क लगाउन सक्नेः</u> प्रदेश सरकारले वातावरणमा हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन र अन्य प्रदूषणलाइ निरुत्साहित गर्न तोकिएबमोजिम वातावरण संरक्षण शुल्क लगाउन सक्नेछ ।

३१. <u>कोषको स्थापना तथा सञ्चालनः</u> (१) वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण, जलवायु परिर्वतनका असर तथा जोखिमको व्यवस्थापन, प्रदेशका ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण व्यवस्थापनका लागि कर्णाली वातावरण संरक्षण कोष नामको एउटा कोष रहनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकम रहनेछन्ः-

(क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट प्राप्त रकम,

(ख) प्रदेश सरकारले तोकेको वातावरण संरक्षण शुल्कवापतको रकम,

(ग) स्वदेशी व्यक्ति वा संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम,

(घ) विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम ।

(३) उपदफा (२) को खण्ड (घ) बमोजिमको रकम लिनु अघि नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनुपर्नेछ ।

(४) कोषको लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकबाट हुनेछ ।

(५) कोषको सञ्चालन तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

३२. <u>परिषद् गठनः</u> (१) वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिर्वतन अनुकूलन तथा न्यूनीकरणका कार्यहरू प्रदेश स्तरमा प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न मुख्यमन्त्रीको अध्यक्षतामा एक वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिर्वतन व्यवस्थापन परिषद् रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको परिषदमा देहायका अध्यक्ष तथा सदस्य रहनेछन् ।

(क) मुख्यमन्त्री -अध्यक्ष

(ख) प्रदेश सरकारको वातावरणसम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्री - सदस्य

(ग) प्रदेश सरकारको कृषि र भौतिक योजनासम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रीहरू - सदस्य

(घ) अध्यक्षले तोकेका स्थानीय तहका प्रमुख वा अध्यक्ष मध्ये एक जना महिला सहित तिन जना - सदस्य

(ङ) प्रदेश नीति तथा योजना आयोगका उपाध्यक्ष - सदस्य

(च) वन तथा वातावरणविज्ञमध्ये मन्त्रालयबाट मनोनीत एकजना महिला र एक जना दलित सहित तीन जना -सदस्य

(छ) इतिहास, संस्कृति, जैविक विविधता तथा जलवायुका क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गरेका व्यक्तिहरूमध्येबाट मन्त्रालयले मनोनीत गरेका एक जना -सदस्य

(ज) सचिव, प्रदेश सरकारको वातावरण हेर्ने मन्त्रालय -सदस्य-सचिव

(३) परिषद्को बैठकसम्वन्धी कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

(४) परिषद्ले बैठकमा आवश्यकताअनुसार प्रदेश सभाका सम्बन्धित विषयगत समितिका अध्यक्ष, प्रदेश सभाका सदस्य तथा वातावरण विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

३३. <u>परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकारः</u> (१) दफा ३२ बमोजिम गठन भएको परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः-

(क) वातावरण र जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी विषयलाई नीति योजना र कार्यक्रममा एकीकृत गर्न निर्देशन दिने,

(ख) प्रदूषण नियन्त्रण, फोहरमैला व्यवस्थापन, सम्पदाको संरक्षणका लागि नीति तय गर्ने,

(ग) वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी योजना कार्यान्वयनका लागि आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने,

(घ) वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने ।

परिच्छेद-६

<u>जरिबाना तथा क्षतिपूर्ति</u>

३४. <u>जरिबानाः</u> (१) कसैले देहायको कार्य गरे वा गराएमा सम्बन्धित निकायले देहायबमोजिम जरिबाना गर्नेछः-

(क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनुपर्ने प्रस्तावको हकमा त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदनको विपरीत हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा पाँच लाख रुपैयाँसम्म,

(ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदनको विपरीत हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा दश लाख रुपैयाँसम्म,

(ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनुपर्ने प्रस्तावको हकमा त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदनको विपरीत हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा पचास लाख रुपैयाँसम्म ।

(२) कसैले उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गरेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो कार्य तुरुन्त रोकी वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराएकोमा यस ऐनबमोजिम त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत गराउन र त्यस्तो प्रतिवेदन विपरीतको कार्य भएकोमा सो कार्यलाई सुधार गर्न आदेश दिनेछ र यसरी दिइएको आदेशबमोजिम गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको कर्तव्य हुनेछ । यसरी दिइएको आदेशबमोजिम कार्य नभएमा सम्बन्धित निकायले उपदफा (१) बमोजिम गरिएको जरिबानाको तेब्बर जरिबाना गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा उल्लिखित विषयबाहेक कसैले यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड विपरीतका कुनै कार्य गरेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो कार्य गर्न बन्देज लगाई तीन लाख रुपैयाँसम्म जरिबाना गरी दुई महिनाभित्र यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्डबमोजिमका कार्य गर्न आदेश दिन सक्नेछ । यसरी दिइएको आदेश बमोजिम कार्य नभएमा यसै उपदफाबमोजिम गरिएको जरिबानाको तेब्बर जरिबाना गरिनेछ।

(४) उपदफा (२) वा (३) बमोजिम दिएको आदेशबमोजिमको कार्य नभएमा त्यस्तो कार्यमा बन्देज लगाइनेछ र त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनालाई कालोसूचीमा राख्ने सम्बन्धमा आवश्यक कारवबाही गर्न सम्बन्धित निकायले सिफारिससहित मन्त्रालयमा पठाउनुपर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम सिफारिस भई आएमा मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गर्दा व्यहोरा मनासिव देखेमा त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनालाई एक वर्ष देखि पाँच वर्षसम्म कालोसूचीमा राख्नुपर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम कालोसूचीमा राखिएकोमा त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनाले कालोसूचीमा राखिएको अवधिभर आफ्नो नाममा वा त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनासँग सम्बन्धित जुनसुकै नाममा कुनै पनि प्रस्ताव पेश गर्न पाउने छैन ।

(७) यस दफा बमोजिमको जरिबाना गर्नुअघि जरिबाना गर्न लागिएको व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनालाई सफाइ पेश गर्ने मनासिब मौका दिनुपर्नेछ ।

३५. <u>निवेदन दिन सक्नेः</u> (१) कसैले यस ऐन विपरीत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदनको विपरीत हुने गरी प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा वा यस ऐन विपरीत हुने अन्य कुनै कार्य गरेमा वा गर्न लागेमा सम्बन्धित निकायसमक्ष निवेदन दिन सक्नेछ।

(२) कसैले यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका वा मापदण्ड विपरीत प्रदूषण गरेको वा जोखिमपूर्ण पदार्थ निष्कासन गरेको वा कुनै दुर्घटनाजन्य प्रदूषणका कारणबाट कुनै व्यक्ति, संस्था वा स्थानीय समुदायलाई हानि नोक्सानी पुग्न गएमा त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्ति, संस्था वा स्थानीय समुदायले आफूलाई पुग्न गएको क्षतिवापत सम्बन्धित निकायसमक्ष क्षतिपूर्ति भराई पाउन निवेदन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम परेको निवेदनका सम्बन्धमा छानबिन तथा जाँचबुझ गर्दा निवेदकलाई हानि नोक्सानी भएको ठहरेमा क्षतिको यकिन गरी त्यसरी हानि नोक्सानी पुऱ्याउने व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकबाट पीडित व्यक्ति, संस्था वा स्थानीय समुदायलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराइ दिनुपर्नेछ ।

(४) प्रदेश सरकार वा स्थानीय सरकारको कुनै निकाय वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको स्वामित्व र नियन्त्रणमा रहेको संस्थाले प्रदूषण गरी क्षति पुगेको विषयमा परेको निवेदन सम्बन्धमा छानबिन गर्न प्रदेश सरकारले तीनजना विज्ञ रहेको समितिको गठन गरी सो समितिको सिफारिसको आधारमा उपदफा (३) बमोजिम क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने आधार र अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

३६. <u>पुनरावेदनः</u> (१) दफा १७ तथा दफा ३४ बमोजिम भएको जरिबानाउपर चित्त नबुझ्ने पक्षले स्थानीय तहबाट भएको जरिबानाउपर सम्बन्धित जिल्ला अदालत र प्रदेश सरकारका निकायहरूबाट भएको जरिबानाउपर सम्बन्धित उच्च अदालतमा पैंतीस दिनभित्र पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

(२) दफा ३५ बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण सम्बन्धमा भएको निर्णयउपर चित्त नबुझ्ने पक्षले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-७

<u>विविध</u>

३७. <u>वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्नेः</u> (१) स्वच्छ र स्वस्थ वातावरण कायम गरी सोको संरक्षण तथा प्रवर्धन गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकारले तयार गरेको वातावरण संरक्षण योजनासमेतको आधारमा प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले वातावरण संरक्षणका लागि योजना बनाउनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको योजना तर्जुमा गर्दा वातावरण संरक्षण, संवर्धन, दिगो उपयोग र वातावरणीय स्रोतहरूको उपयोगबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणसँग सम्बन्धित परम्परागत र स्थानीय अभ्यासलाई योजनामा समावेश गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको योजनामा तोकिएबमोजिमका अन्य विषयहरू समावेश गरिनेछ ।

३८. <u>अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नेः</u> (१) यो ऐन वा यसअन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, वा मापदण्डको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालय वा मन्त्रालयले तोकेको निकायले अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गरिने अनुगमन तथा निरीक्षणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

३९. **सहुलियत तथा सुविधा प्रदान गर्नसक्ने :** वातावरण संरक्षणमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने, प्लाष्टिकजन्य सामाग्रीको पुन:प्रयोग (रिसाइकिलिङ्ग) तथा वैकल्पिक उत्पादन गर्ने कुनै उद्योग, व्यवसाय, प्रविधि वा प्रक्रियालाई प्रोत्साहित गर्न प्रदेश सरकारले खास सहुलियत तथा सुविधा प्रदान गर्न सक्नेछ ।

४०. <u>वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेः</u> (१) प्रदेश मन्त्रालयले देहायका विषयहरू समावेश गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्नेछः-

(क) दफा ३८ बमोजिम गरिएको अनुगमन तथा निरीक्षणबाट प्राप्त विवरण,

ख) जलवायु परिवर्तन विषयमा भएका प्रदेशस्तरीय क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण,

(ग) अन्य आवश्यक विवरण

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वार्षिक प्रतिवेदन मन्त्रालयले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले दुई महिना भित्र प्रदेश वातावरण परिषद्समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

४१. <u>आदेश जारी गर्न सक्नेः</u> (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी वातावरण संरक्षणका दृष्टिले पूर्व सावधानी अपनाउनु पर्ने विषयका सम्बन्धमा आवश्यक आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जारी भएको आदेश उल्लङ्घन गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई मन्त्रालयले एक लाख रुपैयाँसम्म जरिबाना गर्न सक्नेछ ।

४२. <u>वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेः</u> (१) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको प्रावधान लागू हुनुअघि स्थापित हाल प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र परेका कुनै पनि वातावरणीय अध्ययन

नगरेका औद्योगिक प्रतिष्ठान, व्यवसायसम्बद्ध संघ, संस्था वा व्यक्तिले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षभित्र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

४३. <u>अधिकार प्रत्यायोजनः</u> मन्त्रालयले यस ऐनबमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये आवश्यकताअनुसार केही अधिकार निर्देशनालय, वातावरण निरीक्षक वा कुनै अधिकृत कर्मचारी वा कुनै निकायलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

४४. <u>प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेः</u> यस ऐनमा लेखिएको कुरा यसैबमोजिम र अन्य विषयमा प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेछ ।

४५. <u>नियम बनाउने अधिकारः</u> यो ऐन कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

४६. <u>निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाउन सक्नेः</u> यो ऐन तथा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमको प्रतिकूल नहुने गरी प्रदेश सरकारले आवश्यक निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

कर्णाली प्रदेश सभाको सम्वत् २०७७ साल असार ८ गते बसेको बैठकद्वारा पारित यो विधेयक नेपालको संविधानको धारा २०१ (१) बमोजिम प्रमाणित गर्दछु ।

....

राज बहादुर शाही

सभामुख

कर्णाली प्रदेश